

Orální historie ve výuce společenských věd na školách, možnosti a metody

Naděžda MORÁVKOVÁ

Oral History in Social Science Teaching at Schools; Possibilities and Methods

Abstract: The article introduces the possibilities of using oral history in teaching social science at the different types of schools. It deals with the social aspects of the method, especially its potential in the development of intergenerational communication in building awareness of traditional culture, in the personalization of teaching and lived curriculum.

Key words: Oral history, Didactics, Civil and social science foundation, Project teaching

Orální historie moderní metodou?

Vyprávění starších generací generacím synovským či vnukovským rozhodně není jevem, který bychom mohli řadit mezi jevy nové a netradiční. Mnohé civilizace, jmenujme alespoň severoamerické indiánské kultury, nezřídka využívaly taková vypravování přímo k výchovným a edukačním účelům. Příběhy předků byly zdrojem historického i společenského poučení, přispívali k budování kmenové identity, byly materiálem pro tvorbu etické struktury v mysli jedince. Moderní doba nepřeje soužití generací, vzdělání, často i značná

část výchovy jsou delegovány na specializované profesionální instituce, nejčastěji školy. Víceméně neřízeně dnes vzdělání a výchovu do značné míry obstarávají též média. Životní příběhy předků ustoupily záplavě každodenního proudu nepřeborných informací, mnohdy efemérní životnosti i důležitosti. Proto musela moderní metodologie společenských věd pamětnická vypravování „znovuobjevit“ a „znovuoceníť“. O využití metody v rámci moderní historiografie dnes již není potřeba vést žádné spory, orální historie je považována ve světě i u nás za plnohodnotnou historiografickou disciplínu, se speciálními postupy a specifickým přínosem k interpretaci minulosti. Využití orální historie ve výuce je však stále pocíťováno jako inovace, obzvláště pak ve vzdělávacích oborech nedějepisných, jakým je obor Občanský a společenskovědní základ. Přesto může její didaktická aplikace přinést nečekané výsledky.

Proč se zabývat možnostmi didaktického uplatnění orální historie?

Využití pamětnických vzpomínek může být ve výuce metodou velmi účinnou. Zdůrazním ji zde především jako metodu zosobňující, aktivizační a formativní.

Personifikace učiva je velmi účinným postupem, který poslouží jak motivačně, tak fixačně. Usnadňuje vhled a porozumění. Jedná-li se o příběhy, které se dotýkají žáka či jeho rodiny, už to samo je zárukou přirozeného zájmu o látku. Žák nevnímá události jako vzdálené, „cizí“ dějiny, jako pasáže z učebních textů, které si je nutno osvojit, ale pátrá po živém příběhu žijících, často blízkých či osobně známých lidí. Odhaluje zajímavou kontinuitu se současností. Může nacházet zajímavé analogie mezi pamětníkovým životem a životem vlastním. Dokáže se do určité doby lépe vcítit, představit si ji, „prožít“ ji.

Aktivizace je dána samotným vstupem žáka do procesu získávání informací. Jestliže je žák motivován zjistit u dostupného pamětníka určité informace, je nucen vyvinout vlastní iniciativu, kreativně si stanovit postup, harmonogram, seznam otázek, rozhovor zpracovat, interpretovat. Učitel je školitelem a rádcem, ale samotný postup zůstane nakonec v režii žáka. Kompetence k řešení problémů, plánování postupu,

komunikační kompetence jsou jen některými kýženými bonusy aplikace metody.

Velmi zajímavý efekt může mít metoda orální historie v oblasti formativní a výchovné obecně. Zde daleko přesahuje hranice jednotlivých společenskovedních disciplín. Žák často v rozhovorech získává příběh o životní epifanii, o životní krizi, pohnutém dějinném období a může sledovat, jak se respondent či jeho okolí se situací vypořádali. Může se s pamětníkem ztotožnit, či se proti jeho postupu profilovat, může z příběhu pro sebe osobně vyvodit určité zprostředkované zkušenosti. Zkušenost formuje, učí a vychovává. Společenské vědy jsou často v rámci školní výuky disciplínou, u níž se předpokládá, že se bude zabývat výchovnými a formativními aspekty nejvíce, a to nejen proto, že etika je jednou z důležitých součástí obsahu oboru a budování světonázoru a občanské gramotnosti jsou její důležité cíle.

Zmiňovaná pozitiva, která můžeme v souvislosti s použitím metody orální historie sledovat, lze očekávat i při použití zprostředkovaných svědectví, například videonahrávek, rozhlasových pořadů, psaných memoárů či knih rozhovorů. Efekt metody je pochopitelně poněkud odlišný od vlastního sběru a prezentace rozhovoru žákem, ale například personifikace tématu či formativní aspekt zůstávají přítomny ve značné míře.

Významným vkladem použití orální historie při výuce společenských věd jednoznačně shledávám přínos k rozvoji mezigeneračních vztahů. Česká společnost patří k moderním komunitám vyspělého světa, jejichž styl života si vybírá nejednu nepříjemnou daň za pohodlí a blahobyt. Zde mám na mysli změnu klasické podoby a úlohy rodiny, odcizení v rodině a změnu či dokonce likvidaci dříve fungujícího oboustranně prospěšného stýkání se seniorské a juniorské generace. Ekonomické možnosti moderní společnosti přinesly individualismus, oddělené bydlení generací, často ve značných vzdálenostech, tempo doby likviduje pravidelnou komunikaci mezi rodinnými příslušníky, mnohost a neuchopitelnost současného světa ji poškodila ještě více. Zřídkaový styk a komunikace vedou k minimalizaci porozumění mezi generacemi, z toho pak přirozeně plynou mezigenerační konflikty jak v rámci rodiny, tak v celospolečenském měřítku. Vzájemné porozumění,

pochopení motivace chování a jednání, hodnot, potřeb, názorů, morálních principů jiné generace je pak obtížné až nemožné. Můžeme pozorovat oboustranné předsudky a mylnou generalizaci při posuzování chování a jednání příslušníků jiné generace. Z příslušníků rozdílných generací se mohou stávat až nepřátelé a jejich komunikace může mít mnohdy až konfliktní podobu. Příčinou je přitom obyčejné nepochopení a nezvyk vzájemného styku. Co je neznámé, bývá vnímáno jako nebezpečné či nepřátelské.

Rozhovor s pamětníkem seniorské generace může v tomto ohledu přinést nečekané výsledky. A to oboustranně. Máme zkušenosti, které reflektují nejen obohacení rodinných mezigeneračních vztahů, ale i případy, kdy rozhovory s pamětníky, které žáci vedli v rámci školního dějepisu, přinesly kromě zajímavých historických poznatků i zajímavá přátelství a vzájemně prospěly vztahům mezi narátory a tazateli. Senioři mohou nabídnout zpravidla čas, moudrost, zkušenost, trpělivost, radu, mladí tazatelé potvrzení trvajících společenských důležitostí seniora a zájem o jeho názory, rozptýlení a dočasné zapomenutí na případné zdravotní a jiné problémy, jež stárí přináší, často i dokonce osobní pomoc. Vzájemná úcta, především však úcta mladé generace ke starší (budování této úcty má v dnešní české společnosti mnohdy značné rezervy) je pak velmi potěšujícím sekundárním výsledkem této vzdělávací aktivity.

V České republice zatím ještě není orální historie využívána v oblasti terapeutické či v oblasti péče o seniory, ale sekundární přínos, který v tomto směru orální historie jako vyučovací metoda má, je nepřehlédnutelný. Velmi dobré zkušenosti máme zejména s vytěžováním osaměle žijících seniorů nebo pamětníků ze seniorských domovů a domovů s pečovatelskou službou. Ošetřující lékaři nám několikrát potvrdili pozitivní vliv narácí na celkový zdravotní stav či psychiku seniora.

Úskalí metody

Veškerý tento výše jmenovaný mimoedukační přínos použití orální historie ve školní výuce je ovšem vykoupěn určitými úskalími. O několika bych se zde ráda krátce zmínila. Zaměřím se na úskalí, která bychom mohli nazvat úskalími etickými. Použiju příkladu a zkušeností z výuky

dějepis v posttotalitní, tedy postsocialistické společnosti. Mám na mysli pochopitelně českou společnost po tzv. Sametové revoluci, neboli pádu socialistického zřízení a rozpadu sovětského bloku. Je potřeba si uvědomit, že diktatura dělnické třídy a ideologie komunistické strany nebyla v nejnovějších dějinách české společnosti jedinou totalitou, že do soudobých českých dějin stále ještě patří i období druhé světové války, neboť pamětníci této neblahé doby stále ještě žijí. Zatímco obecný konsenzus v otázce interpretace doby Protektorátu Čechy a Morava je až na drobnosti většinou společností akceptován, doba socialismu je v tomto směru složitější. Právě dějiny socialismu někdy představují pro učitele dějepisu, který se rozhodne použít metodu orální historie a práce s pamětníky, problémy a je třeba, aby na ně byl dobře připraven.

Vláda komunistické ideologie v naší zemi představuje dlouhých čtyřicet let. Školní dějepis se zaměřuje na objasnění negativního charakteru totalitního režimu, který potíral skutečnou demokracii a svobodu projevu. Žáci jsou zvyklí hodnotit komunismus a komunisty negativně. Nezřídka se můžeme setkat i s jistou démonizací doby a poněkud emotivním a zjednodušujícím hodnocením, jak to ostatně bývá v případech reflexe živoucí minulosti. Jestliže se však učitel rozhodne využít pro výklad a přiblížení doby pamětníky, například rodinné příslušníky, je jisté, že v každé třídě se sejdou jako pamětníci jak bývalí, či dokonce stávající komunisté, tak pamětníci, kteří stáli ideově na druhé straně, ať už otevřeně jako lidé režimem pronásledovaní, či v dané době skrytě, jako mlčící většina. Rozpory mezi těmito pamětníky, a tedy jejich vzpomínkami, se rázem přenesou do školní třídy a žák, jehož pamětník – rodinný příslušník reprezentuje skupinu, která je dobově hodnocena negativně, tedy skupinu nějak spjatou s bývalým režimem (komunista, příslušník bezpečnostních složek, dobový politik apod.), se ocitá v nepříjemné pozici. Stejně negativně může být žákem vnímán i předeek, který patřil k pasivní mlčící části společnosti a v očích nezralé osobnosti, jakými bezesporu žáci ještě jsou, může být pocíťován trochu jako kolaborant či přinejmenším zbabělec. Děti a mládež jsou v tomto směru velmi striktní a připravení k rychlým a jednoznačným soudům. Jestliže se ve třídě sejdou takové kontroverzní vzpomínky, může nastat pro mnohé nepříjemná situace, pokud učitel nemá dostatek zkušeností

a taktu, aby situaci zvládl. Další nebezpečí plynou z podstaty orální historie jako metody stavějící na lidské paměti a jejího charakteru, z časového hiátu, který odděluje sledovanou událost a čas rozhovoru, z exkluzivnosti životního příběhu, často s vědomou rezignací tazatele na možnost zobecnění atd.

I přes mnohá úskalí, která metodu orální historie provázejí jak v oblasti badatelské, tak v oblasti didaktické, je však tato bezesporu metodou přínosnou a velmi užitečnou. Odkrývá nevšední přístupy k tématům, „zaldňuje“ probíranou látku, pěstuje cenné sekundární kompetence. Nelze jí než přát, aby do budoucna patřila k běžné metodologické výbavě moderního učitele společenských věd.

Literatura:

ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika pro učitele – modul B*. Plzeň: ZČU, 2007.

KALHOUS, Z.; OBST, O. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002.

KRATOCHVÍLOVÁ, J. *Teorie a praxe projektové výuky*. Brno: Masarykova univerzita, 2006.

MAŇÁK, J.; ŠVEC, V. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003.

TOMKOVÁ, A.; KAŠOVÁ, J.; DVOŘÁKOVÁ, M. *Učíme v projektech*. Praha: Grada, 2007.

Kontakt na autorku příspěvku:

PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D.

Katedra historie

Pedagogická fakulta

Západočeská univerzita v Plzni

Veleslavínova 42

306 19 Plzeň

e-mail: moravkov@khi.zcu.cz